

دانشگاه شهید بهشتی

دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی

رساله

جهت اخذ درجه دکتری

در رشته برنامه ریزی توسعه آموزش عالی

موضوع:

بررسی عوامل موثر در بین‌المللی شدن آموزش عالی ایران با تاکید بر زبان آموزش

علم در دانشگاه

استاد راهنما:

دکتر اباصلت خراسانی

استاد مشاور:

دکتر مقصود فراستخواه

دانشجو:

نسیرین اصغرزاده

خرداد ۹۶

بسمه تعالی

دانشگاه شهید بهشتی

دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی

رساله جهت اخذ درجه دکتری

در رشته برنامه ریزی توسعه آموزش عالی

عنوان:

بررسی عوامل موثر در بین‌المللی شدن آموزش عالی ایران با تاکید بر زبان آموزش علم در دانشگاه

استاد راهنما:

دکتر اباصلت خراسانی

استاد مشاور:

دکتر مقصود فراستخواه

اساتید داور:

دکتر محمدحسن پرداختچی

دکتر غلامرضا شمس مورکانی

دکتر رضا منیعی

دکتر رضا مهدی

دانشجو:

نسرين اصغرزاده

خرداد ۹۶

پایگاه اطلاعات علمی ایران

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی عوامل موثر بر بین‌المللی شدن آموزش عالی ایران با تاکید بر زبان آموزش علم در دانشگاه با پارادایم تفسیری و رویکرد آمیخته اکتشافی انجام شد. ابتدا به منظور آسیب شناسی و شناخت وضع موجود، پیامدهای منحصر بودن زبان آموزش علم با روش تحلیل محتوا از مصاحبه ۲۴ صاحب‌نظر کشف شد که نتایج نشان داد پیامدها به دو دسته پیامدهای مثبت و منفی تقسیم می‌شوند. در حالی که تنها پیامد مثبت آن حفظ زبان و هویت ملی بدست آمد اما تحلیل یافته‌ها نشان داد که این پیامد با بین‌المللی شدن نیز قابل دستیابی است. سپس با روش تطبیقی به بررسی تجارب کشورهای اروپایی پرداخته شد و حاصل آن دستیابی به ۵ ملاک و ۱۶ شاخص بود. تشکیل پنل خبره منتج به تعیین ضریب نسبی عاملها و رتبه بندی کشورهای اروپایی با این شاخص‌ها گردید. در نهایت تیپولوژی مفهومی و مسیرهای آموزش زبان انگلیسی در آموزش عالی اروپا بدست آمد. بعد از آن با روش گراندد تئوری و مصاحبه با ۲۸ صاحب‌نظر داخلی و بین‌الملل حوزه آموزش عالی به بررسی وضع مطلوب زبان آموزش علم و راهبردهای نیل به آن در راستای بین‌المللی شدن آموزش عالی ایران پرداخته شد که در نتیجه مدل تکثر زبان آموزش علم با ۱۲ عامل اصلی و پدیده خیزش و ارتقاء کشف شد. بدین معنی که به دلیل نیاز به ارتقاء و بهره‌وری آموزشی و پژوهشی، نیاز به بهره‌وری اقتصادی، نیاز به ارتقاء تعاملات علمی و تعاملات فرهنگی نیازمندیم در دو حیطه سیاست‌ها و قوانین؛ و حیطه اجتماعی و فرهنگی تسهیلات و تعدیل ایجاد کنیم و با فائق آمدن بر دو چالش بزرگ بین‌المللی‌گریزی و آموزش زبان؛ و بین‌المللی‌سنیزی و هراس فرهنگی با راهبردهای سطح دولت و سیاستگذاران؛ و راهبردهای سطح دانشگاه و عاملان اجتماعی موجبات خیزش و ارتقاء در آموزش عالی کشور را فراهم کنیم. نتیجه و پیامد مثبت تکثر زبان آموزش علم در ایران در راستای بین‌المللی شدن با این مدل رشد اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی است و پیامدهای منفی آن آسیب‌های احتمالی علمی و فرهنگی یافت شد که نیازمند برنامه‌ریزی و سیاستگذاری دقیق به منظور کاهش این آسیب‌های احتمالی است. سپس مدل برآمده از گراندد تئوری با پرسشنامه محقق ساخته در دو دانشگاه منتخب جامع دانشگاه تهران و شهید بهشتی اجرا شد. در تحلیل این روش با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی و تاییدی و سپس معادلات ساختاری برآمده از پاسخ ۳۰۶ عضو هیات علمی به پرسشنامه‌ی محقق ساخته برآزش مدل تایید شد. در پایان برنامه اجرایی منتج از یکپارچه سازی نتایج به منظور تکثر زبان آموزش علم در راستای بین‌المللی شدن آموزش عالی ایران ارائه شده است.

کلمات کلیدی: بین‌المللی شدن، زبان آموزش علم، آموزش عالی ایران

فهرست مطالب

ث	چکیده
۱	فصل اول: کلیات پژوهش
۲	مقدمه
۳	بیان مساله
۹	ضرورت و اهمیت انجام پژوهش
۱۲	اهداف پژوهش
۱۲	اهداف کلی
۱۲	اهداف اختصاصی
۱۲	پرسش های پژوهش
۱۲	تعریف متغیرهای پژوهش
۱۶	فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه پژوهش
۱۷	مبانی نظری
۱۷	بخش اول: بین المللی شدن
۱۷	مقدمه
۱۸	جهانی شدن
۲۱	بین المللی شدن
۲۷	تاریخچه بین المللی شدن
۳۰	چرخه ی بین المللی شدن
۳۲	فواید بین المللی شدن
۳۴	رویکردهای بین المللی شدن
۳۵	رویکرد بین المللی شدن درون دانشگاه و آموزش در خارج از کشور
۴۰	دلایل بین المللی شدن دانشگاهها
۴۳	سطوح بین المللی شدن
۴۵	مقولات مهم در بین المللی شدن دانشگاه ها
۴۷	بین المللی شدن جامع
۴۹	تحولات اخیر حوزه آموزش عالی
۵۲	رقابت در جذب نخبگان دنیا و دانشجویان بین المللی
۵۶	تحولات مفهومی علم
۵۸	تحولات آموزشی
۶۰	بخش دوم: زبان آموزش علم
۶۰	جهانی شدن و استیلای زبان
۶۴	زبان جهانی
۶۶	انگلیسی های جدید
۶۷	گسترش زبان جهانی و کاهش زبان های دیگر
۶۸	تاریخچه زبان جهانی
۷۲	جایگاه زبان انگلیسی در دنیا
۷۷	جایگاه زبانهای دیگر در دنیا
۸۱	رقیب زبان انگلیسی در آینده
۸۱	زبان و شهرنشینی
۸۲	زبان علم
۸۵	جهانی شدن دانشگاهها
۸۶	بین المللی شدن در حیطه آموزش عالی

۸۷ رویکردهای آموزش زبان در آموزش عالی
۸۹ زبان انگلیسی بعنوان زبان واسط آموزش در آموزش عالی اروپا
۹۳ دلایل آموزش با زبان واسط انگلیسی
۹۵ پیامدهای آموزش با زبان واسط انگلیسی و دلایل عدم بکارگیری آن
۹۶ چالش های آموزش و یادگیری در کلاسها با زبان واسط آموزش
۹۹ تجارب کشورهای اروپایی در استفاده از زبان واسط
۱۰۰ کشورهای اروپای غربی
۱۰۹ کشورهای اروپای شمالی
۱۱۷ کشورهای اروپای جنوبی
۱۲۴ کشورها اروپای شرقی
۱۳۱ بخش سوم: آموزش عالی ایران
۱۳۱ نگاهی گذرا به تاریخ زبان و فرهنگ ایران
۱۳۳ جایگاه بین المللی دانشگاه های ایران
۱۳۴ تحلیل ساختار و وضعیت کنونی آموزش عالی ایران
۱۳۷ بررسی وضعیت تسلط به زبان انگلیسی در ایران
۱۳۸ بررسی اسناد بالادستی ایران در خصوص بین المللی شدن و زبان آموزش علم
۱۴۱ قانون اساسی و سند چشم انداز بیست ساله
۱۴۲ برنامه ششم توسعه دولت
۱۴۳ آیین نامه ها و بیاتیه وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ایران
۱۴۸ نقشه جامع علمی کشور
۱۵۰ مطالعه پیشینه پژوهش
۱۶۳ خلاصه پیشینه پژوهش
۱۷۱ نقد و بررسی پیشینه پژوهشهای انجام شده
۱۷۲ خلاصه فصل دوم
۱۷۵ چارچوب مفاهیم مورد بررسی در فصل دو
۱۷۶ فصل سوم: روش شناسی پژوهش
۱۷۷ مقدمه
۱۷۸ روش جمع آوری مبانی نظری و پیشینه پژوهش
۱۸۰ ارائه جدول خلاصه فرایند روش پژوهش
۱۸۲ پارادایم پژوهش
۱۸۲ رویکرد پژوهش
۱۸۴ بخش پژوهش کیفی
۱۸۴ روش پژوهش و دلایل انتخاب آن
۱۹۲ روش و ابزار جمع آوری داده، جامعه آماری و حجم نمونه
۱۹۷ روش تجزیه و تحلیل داده های کیفی
۲۰۱ روایی و اعتبار بخش کیفی
۲۰۲ روایی و اعتباریابی مراحل انجام گراند تئوری
۲۰۴ روایی و اعتباریابی مدل برآمده از گراند تئوری
۲۰۵ بخش پژوهش کمی:
۲۰۵ روش نمونه گیری، جامعه آماری، حجم نمونه و ابزار گردآوری داده ها
۲۰۶ روش تجزیه و تحلیل داده های کمی
۲۰۷ روایی و پایایی بخش کمی
۲۰۸ خلاصه روند پژوهش کیفی و کمی پژوهش
۲۱۱ فصل چهارم: یافته ها
۲۱۲ مقدمه

۲۱۳	معرفی صاحب‌نظران و مطلعان کلیدی مشارکت‌کننده
۲۱۸	یافته‌های جمعیت‌شناختی بخش کیفی
۲۱۹	تحلیل داده‌های بخش کیفی
۲۱۹	پرسش اول
۲۳۰	پرسش دوم
۲۴۶	پرسش سوم و چهارم
۲۵۱	تشریح عناصر مدل گراند تئوری:
۲۵۱	پدیده اصلی
۲۵۱	عوامل علی
۲۷۸	عوامل زمینه‌ای
۲۸۷	عوامل مداخله‌گر
۲۹۹	راهبردها
۳۱۵	پیامدها
۳۲۸	تحلیل داده‌های بخش کمی
۳۲۸	یافته‌های جمعیت‌شناختی بخش کمی
۳۳۴	پرسش پنجم
۳۶۴	برنامه اجرایی برآمده از یکپارچه‌سازی نتایج پژوهش
۳۷۹	فصل پنجم: بحث و نتیجه‌گیری
۳۸۰	مقدمه
۳۸۱	بحث در مورد یافته‌های پژوهش
۳۸۱	بحث یافته‌های پرسش اول
۳۸۵	بحث یافته‌های پرسش دوم
۳۹۱	بحث یافته‌های پرسش سوم و چهارم
۴۰۲	راهبردها
۴۰۸	بحث یافته‌های پرسش پنجم
۴۰۹	بحث برنامه اجرایی برآمده از یکپارچه‌سازی نتایج
۴۱۱	نتیجه‌گیری
۴۱۷	محدودیت‌های پژوهش
۴۱۸	پیشنهادات کاربردی
۴۲۰	پیشنهادات پژوهشی
۴۲۲	منابع فارسی
۴۲۶	منابع لاتین:
۴۳۷	پیوستها
۴۳۷	ارائه مقالات در مجلات و کنفرانسهای داخلی و خارجی و برگزاری کارگاه‌ها
۴۳۷	پیوست ۱: مقاله اول چاپ شده در مجله علمی و پژوهشی پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی
۴۳۸	پیوست ۲: مقاله دوم چاپ شده در مجله علمی و پژوهشی مدیریت و برنامه ریزی در نظامهای آموزشی
۴۳۹	پیوست ۳: مقاله سوم زیر چاپ در مجله آی اس آی GLOBALISATION, SOCIETIES AND EDUCATION
۴۴۰	پیوست ۴: مقاله چهارم ارائه شده کنفرانس OCRD اتریش
۴۴۱	پیوست ۵: ارائه مقاله و سخنرانی در همایش آینده پژوهی آموزش عالی ایران
۴۴۲	پیوست ۶: ارائه مقاله در کنفرانس بین‌المللی فلسفه آموزش عالی ایران
۴۴۳	پیوست ۷: ارائه و سخنرانی در دومین پنل تخصصی آینده پژوهی آموزش عالی ایران
۴۴۴	پیوست ۸: ارائه مقاله و سخنرانی در کنفرانس ملی منابع انسانی
۴۴۵	پیوست ۹: ارائه و تدریس تدریس کارگاه نرم افزار MAXQDA در تحلیل داده‌های کیفی
۴۴۶	پیوست ۱۰: ارائه و تدریس کارگاه سازماندهی اطلاعات و مدیریت منابع CITAVI
۴۴۷	شرکت در کارگاهها و کنفرانسهای مرتبط با روش و موضوع پژوهش

- پیوست ۱۱: شرکت در دوره تربیت محقق دکتر یزدان منصوریان به میزان ۲۰ ساعت..... ۴۴۷
- پیوست ۱۲: شرکت در کارگاه روش تحلیل محتوا با تاکید بر تحلیل مصاحبه‌های علمی..... ۴۴۸
- پیوست ۱۳: شرکت در سمینار آموزشی-تخصصی روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته دکتر دل‌اور..... ۴۴۹
- پیوست ۱۴: شرکت در کارگاه تخصصی تولید و تحلیل داده‌های کیفی دکتر نیک هاپوود ۱۶ ساعت..... ۴۵۰
- پیوست ۱۵: کارگاه آموزش عالی فراملی دکتر سالارآملی ویژه روسا و مسئولین دانشگاه‌ها..... ۴۵۱
- پیوست ۱۶: شرکت در کارگاه روش تحقیق گراند تئوری دکتر فراستخواه به میزان ۱۶ ساعت..... ۴۵۲
- پیوست ۱۷: شرکت در دومین کنفرانس ملی آموزش و توسعه سرمایه انسانی..... ۴۵۳
- پیوست ۱۸: شرکت در سومین کنفرانس ملی آموزش و توسعه سرمایه انسانی..... ۴۵۴
- پیوست ۱۹: شرکت در چهارمین کنفرانس ملی آموزش و توسعه سرمایه انسانی..... ۴۵۵
- آیین نامه های مرتبط با موضوع..... ۴۵۶
- پیوست ۲۰: آیین نامه آموزش دوره‌های کاردانی و کارشناسی (پیوسته و ناپیوسته) مصوب ۹۳/۱۲/۱۶..... ۴۵۶
- پیوست ۲۱: آیین نامه شورای سیاست‌گذاری بین المللی شدن آموزش عالی به شماره ۱۱۳۵۱۱ مورخ ۹۴/۶/۱۵..... ۴۵۹
- پیوست ۲۲: آیین نامه شماره ۲/۱۴۷۱۵۵ مصوب ۹۴/۶/۲۴ پذیرش دانشجوی غیرایرانی-غیربورسیه..... ۴۶۵
- پیوست ۲۳: بیانیه ششمین نشست سراسری معاونان و مدیران بین الملل دانشگاه ها..... ۴۷۰
- پیوست های مرتبط با رساله..... ۴۷۲
- پیوست ۲۴: مشخصات و مستندات پژوهشگران بین المللی مکاتبه شده..... ۴۷۲
- پیوست ۲۵: جدول دانشجویان بین الملل مشغول به تحصیل در ایران و دانشجویان ایرانی مشغول به تحصیل در دنیا..... ۴۷۳
- پیوست ۲۶: پرسشنامه محقق ساخته..... ۴۷۷

به عنایت یگانه خالق و شکافنده دریای علم
به مساعدت و یاری بی دریغ استاد راهنمای فرزانه و مشفق
به هدایت بی شائبه و سازنده استاد مشاور اندیشمند و علامه
به مدد صبر و حمایت های بی دریغ همسر عزیز و مهربانم
به لطف نشاط و عشق حضور یگانه فرزندم
به بدرقه نفس خیر و دعای روح پرور عزیزانم
به برکت محضر پرفیض اساتید گرانقدرم
و به نقد حکیمانه اساتید محترم و بزرگوار داور
پس از فراز و نشیب بسیار، برگی دیگر از دفتر بزرگ علم و دانش را ورق زدم
صمیمانه ترین سپاس و قدردانی را به همراه رساله دکتری خود تقدیم همه این بزرگواران می کنم.
سلامت، سعادت، شادی، موفقیت و بهروزی تک تک این همراهان را از درگاه ایزد منان مسالت دارم.

تقدیر و تشکر

"این پژوهش با حمایت مالی و علمی موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی انجام شده است". محقق لازم می‌داند تشکر و قدردانی خود را از این موسسه، ریاست محترم سرکار خانم دکتر نورشاهی، معاونت محترم پژوهشی جناب آقای دکتر منیعی و مسئولین ذیربط اعلام نماید.

فصل اول: کلیات پژوهش

مقدمه

در این برهه از تاریخ که نقش علم و به تبع آن نقش آموزش عالی که تولید علم، یکی از وظایف آن است بیش از هر زمان دیگری از تاریخ پررنگ شده و اکثر جنبه‌های زندگی انسان را دانش، دستاوردهای جدید و حتی اقتصاد دانش‌بنیان احاطه و تحت شعاع قرار داده است نظام آموزش عالی هر کشور و سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌هایی که برای این سیستم در نظر گرفته می‌شود از حساسیت زیادی برخوردار است "اکنون کشورهای جهان به دو دسته‌ی توسعه یافته و در حال توسعه تقسیم شده‌اند. این تقسیم بندی براساس میزان دستیابی مالی و موفقیت کشورهاست" (Hatori, 2005, p. 45). "اکنون اقتصاد دنیا بر پایه‌ی روشنفکران و پژوهشگران می‌چرخد نه بر پایه تولید مواد" (Phillipson, 2006, p. 15). در جوامع پیشرفته به نقش علم و اهمیت آن، پی برده شده است و می‌توان این اهمیت را در سیاستگذاری، امور پژوهشی و تولید دانش آن‌ها به وضوح مشاهده کرد، در نتیجه‌ی چنین سیاستگذاری است که این کشورها به بزرگترین تولیدکننده‌ی اطلاعات و دانش تبدیل شده‌اند و در مقابل کشورهای جهان سوم و در حال توسعه به علت عدم سیاستگذاری در این زمینه مصرف‌کننده‌ی اطلاعات و دانش محسوب می‌شوند. دانشگاه‌ها بعنوان مراکز تولیدکننده‌ی اطلاعات و با داشتن نقش اساسی در تولید دانش و تربیت نیروی متخصص، در توسعه‌ی همه جانبه‌ی کشورها نقش عمده‌ای ایفا می‌کنند. با در نظر گرفتن نقش پژوهشی آموزش عالی در کنار نقش آموزشی آن، از طریق سیاستگذاری می‌توان اقدامات موثری برای حل مسائل جامعه و تولید دانش انجام داد. اما به نظر می‌رسد کشور ما در این سیاستگذاری با چالش‌هایی روبرو شده و به دلایل مختلف در برنامه ریزی، سیاستگذاری و توجه به تحقیقات کاربردی و تولید دانش تا کنون موفقیت کامل کسب نکرده است. البته به گفته دآوری "امور یک جامعه همه به هم بسته‌اند و نقص و کمالشان وابسته به یک علت نیست" (دآوری اردکانی، ۱۳۹۲). بنابراین در خصوص عدم موفقیت در تولید دانش نیز تنها یک علت وجود ندارد و عوامل متعددی در آن نقش دارد. در سال‌های اخیر جهانی شدن روند زندگی، تجارت، تحصیل، سیاست و ... را در کشورها تغییر داده است. گورنیتزکا و همکاران این‌گونه توضیح می‌دهند که بین‌المللی شدن به معنی فعالیت‌های تولید، توزیع و کاربرد دانش فرای مرزهاست و شناخت ابعاد و عوامل بین‌المللی شدن در حوزه آموزش عالی در چهار حوزه تغییرات فناوری، تغییرات اقتصادی، تغییرات سیاسی-نهادی و تغییرات فرهنگی به منظور شناخت این پدیده ضروری است (Gornitzka & Langfeldt, 2008, p. 10). در عصری که دنیا هرروز به هم نزدیکتر و پیوسته‌تر می‌شود دستیابی به نگرش جهانی و ایجاد پیوندهای علمی و فناوری و به بیانی دیگر بین‌المللی شدن علم ضروری به نظر می‌رسد. زیرا با دستیابی به دستاوردهای جدید و تجمیع دانش قبلی در هر زمینه

است که می‌توان قدمی جدید برداشته و حرفی تازه در عصر اطلاعات ارائه کرد. بحر و همکاران نیز همکاری علمی پژوهشگران و استفاده از دانش یکدیگر را موجب به بالارفتن کیفیت کار آن‌ها و توسعه علمی بیشتر و غنی‌تر می‌دانند (Bahr & Zemon, 2000).

از آنجایی که انتخاب یک موضوع برای انجام پژوهش علمی نیازمند چهار فاکتور مهم است:

علاقه^۱ پژوهشگر به موضوع

زمینه^۲ و حیطه کاری، تحصیلی یا تخصصی پژوهشگر

مسأله‌مندی و مشکل بودن^۳ آن

قابلیت انجام آن پژوهش^۴

پژوهشگر در این تحقیق با لحاظ هر چهار فاکتور مذکور انتخاب خود را انجام داد. علاقه و زمینه تخصصی و شغلی پژوهشگر در طی یک دهه گذشته در حوزه آموزش زبان آموزش عالی و دغدغه موضوع برای وی از یک سو و مسأله‌مندی و تلاش برای بین‌المللی کردن آموزش عالی کشور از سوی مسئولین ذیربط در سال‌های اخیر از سوی دیگر ضرورت انجام این تحقیق را برای پژوهشگر بیش از پیش عیان کرد. لذا تلاش برای انجام پژوهشی با دو مولفه‌ی بین‌المللی شدن و زبان آموزش علم شکل گرفت.

بیان مسأله

در عصر جهانی شده موقعیت و نقش آموزش عالی در رشد کشورها و نمود فعالیت‌های علمی آن‌ها اهمیت بسزایی دارد. در قرن بیست‌ویک تغییرات تکنولوژیکی و فناوری و نیز دسترسی به اینترنت موجب شده حضور و یا عدم حضور کشورها در این جامعه علمی جهانی با مسائل بسیاری از جمله اقتصاد، سیاست، رفاه، فرهنگ و پیشرفت کشورها گره بخورد. "جهانی‌شدن بعنوان یک واقعیت کلیدی در قرن ۲۱ به شکل بسیار گسترده‌ای آموزش عالی را تغییر داده است. جهانی شدن بدلیل اقتصاد جهانی به هم پیوسته، تکنولوژی ارتباطات اطلاعات جدید، ظهور پدیده شبکه اجتماعی بین‌المللی، نقش زبان انگلیسی و نیروهای فراتر از کنترل موسسات علمی رخ داده است. بین‌المللی شدن سیاست‌ها و برنامه‌های گوناگونی است که دانشگاه‌ها و کشورها در پاسخ به جهانی شدن به‌کار برده‌اند (Altbach, Reisberg, & Rumbley, 2009b, p. 9).

1 Interest

2 Background

3 Problematic

4 Feasibility

تیچلر^۱، اسکات^۲، آلتباخ^۳، نایت^۴، مرینگ و فاسکت^۵ ۲۰۱۰، و دیگران در مورد رابطه پیچیده بین جهانی شدن و بین المللی شدن در آموزش عالی بحث کرده اند.

"دانشگاه‌ها از طرفی، مؤسساتی محلی و ملی هستند و انتظار می‌رود همواره متوجهی نیازهای بومی و ملی باشند. از طرف دیگر، رقابت، چالش‌ها و فرصت‌های ناشی از جهانی‌شدن باعث شده تا دانشگاه‌ها با نگاهی فراتر، سطح و عمق نظر و عمل خویش را گسترش دهند. برخی معتقدند راه حل رفع این تنش جهانی-محلی، جهانی شدن آموزش عالی نبوده و بین‌المللی شدن آموزش عالی، کارگشایتر است" (Beck, 2008, p. 58). جهانی شدن و بین المللی شدن به هم مرتبط هستند اما یکسان نیستند. "جهانی شدن، زمینه‌ی روند اقتصادی و آکادمیکی است که جزئی از واقعیت قرن ۲۱ محسوب می‌شود. بین‌المللی شدن شامل سیاست‌ها و روش‌هایی است که سیستم‌ها و موسسات علمی و حتی افراد متعهد شده‌اند تا با آن‌ها، جوابگوی محیط علمی جهانی شوند. انگیزه‌های بین المللی شدن مواردی از قبیل برتری تجاری، کسب زبان و دانش، افزایش برنامه درسی با محتوای بین‌المللی و بسیاری دیگر است. برنامه‌های نوآورانه‌ای چون ایجاد شعباتی از دانشگاه‌ها، توافق همکاری‌های برون مرزی، دوره‌هایی برای دانشجویان بین‌المللی، ایجاد دوره‌ها و مقاطع تحصیلی و آموزش دروس به زبان انگلیسی (English-Medium Instruction) و دیگر برنامه‌ها همگی بعنوان بخشی از بین‌المللی شدن انجام گرفته است" (Altbach & Knight, 2007, p. 290). بین‌المللی شدن به معنی مشارکت اندیشه‌ها، دانش و راهی برای انجام دادن کار مشابه در کشورهای متفاوت است (Deem, 2001). دهاقانی و همکاران (۱۳۹۰) با اشاره به نظرات ویلی ۲۰۰۸ و گسل ۲۰۰۵ بین‌المللی شدن را بدین شکل توضیح می‌دهند که بین‌المللی شدن اشاره به روابط میان دولت-ملت‌ها دارد، و مشوقی برای شناخت و احترام به تمایزات، تفاوت‌ها و سنت‌هاست. اما پدیده‌ی جهانی‌شدن احترامی برای تمایزات و مرزها قائل نیست و با یکدست کردن و ایجاد همگنی مبانی بسیاری از دولت‌ها را تحلیل می‌برد. بین‌المللی شدن، فرایند جبران‌کننده به تمایلات جهانی‌شدن است و در برابر آخرین اثرات یکسان‌سازی و ملیت‌زدایی، مقاومت می‌کند. هدف اصلی بین‌المللی کردن آموزش عالی از دید مکلفین که از اندیشمندان این حوزه است افزایش توانایی‌های دانشجویان برای مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها و حل مسایل مربوط به شغل به گونه‌ای است که منعکس‌کننده دانش آن‌ها نسبت به سایر فرهنگ‌ها و احترام به آن‌ها باشد (McLaughlin, 1978). به بیانی دیگر هدف

¹Teichler, 2004

²Scott, 2005

³Altbach, 2006

⁴ Knight, 2008

⁵ Maringe & Foskett

آماده سازی دانشجویان بعنوان شهروندان جهانی برای کار و زندگی در یک محیط فراملیتی است. جونز نیز اذعان دارد که "بین المللی شدن در نهایت منجر به ارتقای صلح جهانی و بهزیستی می شود" (Jones, 2000, p. 31). یمنی (۱۳۹۱) معتقد است که "هر آموزشی نمیتواند به توسعه و بالندگی فرد و جامعه منجر شود. آموزش اگر از دانش روز مطلع نباشد، بر مسائل و مشکلات واقعی فرد و جامعه متمرکز نباشد... نمیتواند به بالندگی فرد و جامعه منجر شود" (یمنی دوزی سرخابی، ۱۳۹۱، صفحه ۳۰۵).

طبق مطالعات انجام شده در اسناد فرادستی مرتبط با آموزش عالی و نیز سند چشم انداز ۲۰ ساله، ایران بعنوان کشوری در حال توسعه برای حضور و رقابت در جامعه جهانی نیازمند بین المللی شدن است. همچنین با بررسی پنج برنامه توسعه کشور و محورهای این برنامه ها در آموزش عالی که بعنوان رهنمودی برای رشد و توسعه کشور از جمله علوم، تحقیقات و فناوری به شمار می رود مشاهده می شود که محورهای کلی این برنامه ها و سیر تحول پنج نسل برنامه های توسعه از "توسعه کمی" در برنامه اول و دوم به "ساختار دهی توسعه علم و فناوری در کشور" در برنامه سوم با تغییر نام وزارت فرهنگ و آموزش عالی به وزارت علوم تحقیقات و فناوری و دادن وظایف تبیین و تدوین سیاست ها و اولویت های راهبردی در حوزه تحقیقات و فناوری به این وزارتخانه و "توسعه مبتنی بر دانایی" و دانش بنیان و به بیانی دیگر تاکید بر توسعه علم و فناوری در سطح ملی و رهنمودهای مشخصی برای بین المللی کردن فعالیتهای آموزشی، پژوهشی و همکاری های بین المللی و فناوری در برنامه چهارم و در نهایت به "توسعه مبتنی بر دانایی اختصاص یافته" یا توسعه دانایی محور در برنامه پنجم پیش می رود که نشان از حرکت کمی به سوی کیفیت و توسعه در برنامه های توسعه کشور می دهد. اکنون با نزدیک شدن به برنامه ششم توسعه شاهد آن هستیم که "بین المللی شدن" آموزش عالی کشور در این برنامه امری جدی قلمداد شده است. با توجه به اشباع آموزش عالی کشور اکنون در برنامه ششم توسعه، دولت ضرورت بین المللی شدن دانشگاه های دولتی را مد نظر قرار داده است. مهرداد با اشاره به پیش بینی افزایش تعداد دانشجویان کشورهای جهان تا سال ۲۰۲۵ به ۲۶۶ میلیون نفر اذعان دارد که تعداد دانشجویانی که خارج از مرزهای خود به تحصیل مشغول خواهند بود نیز سه برابر خواهد شد. به گفته وی، علی رغم تسلط کشورهای انگلیسی زبان بر بازار آموزش عالی، اما در حال حاضر کشورهایمانند سنگاپور، مالزی، تایلند و کشورهای خاورمیانه نیز ظرفیت دانشگاه های خود را برای جذب دانشجویان خارجی افزایش داده اند. وی معتقد است در بین کشورهای خاورمیانه، ایران به عنوان کشوری بزرگ و با سابقه کهن در آموزش عالی دارای دانشگاه هایی است که از پتانسیل های علمی زیادی برخوردار است و برای دورنماندن از عرصه های بین المللی آموزش عالی به گفته وزیر علوم باید بین المللی شدن را

در دستور کار خود قرار دهند (مهراد، ۱۳۹۳). فراستخواه نیز در بیان اهمیت بین‌المللی شدن دانشگاه‌ها در دومین کنفرانس ملی و نهمین همایش ارزیابی کیفیت نظام های دانشگاهی در سخنرانی خود با عنوان سیستم های آموزش عالی و نیاز به هوش کیفیت با اشاره به این که آموزش عالی نیازمند دستی نامرئی برای کیفیت است که وی این دست نامرئی را هوش کیفیت نامیده که از جنس هوش اجتماعی و نوعی هوش عملی است توضیح می‌دهد که هوش کیفیت در چهار سطح خرد، مبانی، کلان و بسیار کلان طبقه بندی می‌شود که هوش کیفیت در زمینه خرد شامل دانشجویان، اعضای هیات علمی و کارکنان و مدیران، در زمینه مبانی شامل دانشکده و دانشگاه، در زمینه کلان شامل سیاستگذاری^۱ و سیاستگزاری^۲، و در زمینه بسیار کلان شامل حوزه بین‌المللی می‌شود. وی در بخش دیگر از سخنرانی خود تصدیق نمود که اگر دانشگاه‌ها بین‌المللی شوند کیفیت دانشگاه‌ها ارتقا می‌یابد (فراستخواه، ۱۳۹۴). از آنجا که توسعه آموزش عالی و بین‌المللی شدن در راستای رشد و توسعه کشور اهمیت غیرقابل‌انکاری دارد و در مصوبات قانونی و اسناد فرادستی بعنوان یک اولویت به تصویر کشیده شده چگونگی دستیابی به این مهم نیازمند بررسی است زیرا تلاش‌های نظری و عملی برای این امر به گونه‌ای شایسته صورت نگرفته است. برای حل این مسائل و مشکلات و به منظور توسعه علم نیازمند آینده‌نگری هستیم که به گفته داوری "هر کشوری که قدرت بیشتر، عزم استوارتر و برنامه حساب شده‌تر دارد از عهده آینده‌نگری هم بهتر برمی‌آید... آینده‌نگری در هر کشوری درک امکان‌ها و توانایی مردم آن کشور است نه حکایت آرزوهای آنان" (داوری اردکانی، ۱۳۹۲). در این آینده‌نگری می‌توان با کمک تجربیات کشورهای دیگر که این مسیر را پیموده‌اند و نیز بررسی اهداف و ارزش‌ها و توانمندی‌های کشورهای خودمان مسیر پیشرفت را روشن‌تر نمود.

با ملاحظه اهمیت و ضرورت بین‌المللی شدن آموزش عالی این سؤال به ذهن متبادر می‌شود که آیا واقعا دانشگاه‌های ما ظرفیت بین‌المللی شدن را دارند؟ موانع مهم بین‌المللی شدن در کشور ما چیست؟ کشورهای دیگر این مسیر را چگونه طی کرده‌اند؟ دانشگاه‌های ما چگونه می‌توانند از ظرفیت موجود به نحو بهینه استفاده کنند و به این مسیر بپیوندند؟

"تامین یک نیاز آموزشی یا حل یک مشکل آموزشی اغلب در دل خود مسئله‌ی جدیدی را می‌پروراند" (حداد، وادی؛ دمسکی، تری، ۱۳۸۷، صفحه ۲۵). اگر آموزش عالی ایران بخواهد به سیر بین‌المللی شدن بپیوندد لازم است مسائل و مشکلات بالقوه‌ای که در بین‌المللی شدن وجود دارد و با اجرای این سیاست به

¹ policy making

² policy implementation

مسائل بالفعل تبدیل می‌شوند در نظر گرفته شوند زیرا در سیاست‌گذاری باید به پیامدهای ناشی از اجرا و سیاست‌های پنهانی توجه شود که در هنگام اجرا ممکن است روند و مسیر را تغییر دهند و ما را از اصل کار بازدارند.

"بین‌المللی شدن یک راه بی پایان است زیرا سازگاری مداوم آموزش عالی با تغییرات دائمی محیط زیست جهانی را در خصوص فرصت‌ها و چالش‌ها می‌طلبد. بین‌المللی شدن برای هر دانشگاهی یک چالش است اما فرصت‌های بسیاری در آن نهاده شده است" (Hudzik, 2013, p. 59). دوازده و همکاران معتقدند که در مقوله‌ی بین‌المللی شدن قطعا بین بحث‌های خوشبینانه و واقعیت موجود در جامعه تفاوت‌هایی وجود دارد. مثال اروپا و توافقنامه اراسموس را مطرح می‌کنند که منجر به بین‌المللی شدن هزاران دانشکده در این قاره شد اما با آغاز پروسه بولونیا، بر خلاف تعهد به چندزبانه بودن، زبان آموزش علم به سرعت انگلیسی شد. (Doiz, Lasagabaster, & Sierra, 2013a) در اروپا، بین‌المللی شدن آموزش عالی از کنفرانس سال ۱۹۹۹ و تحت عنوان 'پروسه بولونیا' آغاز و با پیوستن ۴۵ کشور اروپایی تاکنون به این تفاهم نامه اکنون بین‌المللی شدن به معنی آموزش از طریق زبان انگلیسی^۱ است (Phillipson, 2006). میزان و هدف استفاده از زبان امروزه در دنیا تغییر کرده است. در مقایسه با گذشته، امروزه زبان با مقاصد و اهداف بیشتری مورد استفاده قرار می‌گیرد و تحت تاثیر پیشرفت‌های اقتصادی، علمی و فناوری و... میزان استفاده از آن هر روز دستخوش تغییر شده است. پس از جنگ جهانی دوم زبان انگلیسی به جای زبان آلمانی مورد استفاده در دنیای علم و فناوری و تجارت قرار گرفت. این در حالی است که "منشا زبان انگلیسی در گذشته زبان آلمانی بوده است" (Crystal, 2000, p. 4). امروزه حتی وقتی دانشمندان آلمانی که سابقه طولانی در پیشبرد علم و بخصوص علوم پایه و فیزیک داشتند می‌خواهند دستاوردهای علمی خود را به جهان ارائه دهند آن را به زبان انگلیسی منتشر می‌کنند. "اگر دانش به انگلیسی منتشر نشود خطر ضایع و گم شدن آن دانش وجود دارد. زیرا منجر به تاخیر یا جلوگیری از پژوهش یا سیاست‌های مرتبط می‌شود. برای مثال در دهه ۱۹۳۰ دانشمندان آلمانی به ارتباط بین سیگار کشیدن و سرطان ریه پی بردند و تحقیق خود را به چاپ رساندند اما یافته‌های آن‌ها تا دهه ۱۹۶۰ پوشیده ماند و هنگامی که دانشمندان آمریکایی و انگلیسی رابطه بین سیگار و سرطان ریه را دوباره کشف کردند، سیاست‌های سلامت عمومی و برنامه‌هایی برای کاهش مصرف سیگار به راه انداخته شد" (Meneghini & Packer, 2007, p. 113). در سیستم آموزش عالی اروپا، وجود یک زبان

¹ English-Medium Instruction

واسط برای ارتباطات و ایجاد فهم بین‌المللی از ضروریات است (Faber, 2010). " بیش از نیمی از مردم دنیا و شاید دو سوم آن‌ها دو زبانه هستند" (Crystal, 2000, p. 4).

طبق آمار سال ۱۳۹۵ مرکز آمار ایران از جمعیت ۷۹ میلیون و ۹۲۶ هزار و ۲۷۰ نفری کشور، ۲۴/۱٪ آن زیر ۱۵ سال، ۷۰٫۹٪ بین ۱۵ تا ۶۴ سال هستند و ۵٪ این تعداد بین بالای ۶۵ سال هستند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵) یعنی کشوری با نیروی پتانسیل بسیار بالای کار و آموزش در ایران که می‌تواند آینده خود و کشور را تغییر دهد. همچنین در سال ۲۰۱۴، نرخ شاخص توسعه انسانی^۱ ایران ۰/۷۴۹ اعلام شده که در میان ۱۷۷ کشور جهان رتبه ۷۵ را داراست. این شاخص برای سنجیدن موفقیت هر کشور با سه معیار (الف) زندگی طولانی و سالم (ب) دسترسی به دانش و معرفت و (ج) سطح زندگی مناسب اندازه‌گیری می‌شود. با وجودی که طبق این شاخص ایران از بیش از نیمی از کشورهای جهان بالاتر است اما حتی در آسیا کشورهایایی چون سنگاپور، هنگ کنگ، کره جنوبی، ژاپن، اسرائیل، برونئی، قطر، قبرس، عربستان سعودی و امارات متحده عربی با شاخص بین ۰/۹۰۱ تا ۰/۸۲۷ در زمره کشورهای با توسعه انسانی بسیار زیاد قرار گرفته اند و در صدر ده کشور آسیا و بالاتر از ایران قرار دارند (UNDP, 2014).

کیانی با اشاره به اهمیت نیروهای جوان تحصیل کرده بعنوان سرمایه های هر دولتی، خاطر نشان می‌کند که بدلیل نرخ بالای بیکاری جوانان در ایران و انزوای این کشور از جامعه بین‌المللی جوانان این کشور دچار سرخوردگی شده و طبق آمار صندوق بین‌المللی پول، ایران رتبه اول را در فرار مغزها از میان ۶۱ کشور توسعه یافته و در حال توسعه دارد و جوانان تحصیل کرده ما به امید فرصت‌های اقتصادی و شغلی بهتر کشور را ترک می‌کنند (Kiani, 2010). ناگفته پیداست که برای کشوری با چنین پتانسیل و نیروی جوان شایسته تحصیل، در صورت برنامه ریزی و سیاست‌گذاری دقیق، امکان پیمودن مسیر توسعه میسر خواهد بود.

اکنون با توجه به نیازی که از سوی سیاست‌گذاران و دانشگاهیان به بین‌المللی شدن دانشگاه‌ها احساس می‌شود و در برنامه توسعه ششم هم محور اصلی گنجانده شده سؤالی که به ذهن متبادر می‌شود این است که آیا با بین‌المللی شدن آموزش عالی ایران زبان آموزش علم باید تغییر کند؟ چه رابطه‌ای بین تنوع زبان آموزش علم و بین‌المللی شدن دانشگاه‌ها وجود دارد؟

این درحالی است که در نقشه جامع علمی کشور که به منظور روشن کردن مسیر توسعه انجام شده و مسیر علمی کشور را تعیین می‌کند تناقضاتی دیده می‌شود. با مبنا قرار دادن این نقشه بعنوان راهنما و سیاست‌گذار

¹ Human Development Index

آموزش و با بررسی الزامات آن می‌بینیم از یک سو زبان علم به صراحت زبان فارسی در نظر گرفته شده است و از سوی دیگر بر توسعه‌ی زبان فارسی بعنوان یکی از زبان‌های علم تاکید شده است. در الزامی دیگر نیز افزایش پذیرش دانشجویان خارجی مد نظر قرار گرفته است ("سند نقشه جامع علمی کشور"، ۱۳۸۹). اما در دنیایی که جریان‌ها آن به یک سمت در حرکت است چگونه می‌توان در خلاف جهت جریان حرکت کرد؟ آیا می‌توان با آموزش از طریق زبان فارسی در آموزش عالی، دانشجویان بین‌المللی جذب کرد و چگونه می‌توان آن‌ها را به یادگیری زبان فارسی تشویق کرد؟ چگونه و با چه سیاستی می‌توان زبان فارسی را بعنوان یکی از زبان‌های علم در دنیا توسعه داد؟

تحقیقات و پژوهش‌های متعددی در خصوص بین‌المللی شدن آموزش عالی صورت گرفته اما محقق با بررسی تحقیقات، مقالات، کتب، و طرح‌های پژوهشی در داخل کشور به عامل و نقش زبان آموزش علم در بین‌المللی شدن آموزش عالی ایران دست پیدا نکرد. به همین دلیل ضرورت انجام پژوهشی عمیق در این رابطه احساس شده است. در نهایت تلاش بر این است تا عوامل موثر در بین‌المللی شدن آموزش عالی ایران را با تاکید بر زبان آموزش علم در دانشگاه بررسی کنیم.

ضرورت و اهمیت انجام پژوهش

با در نظر گرفتن این مهم که هر کشوری، موقعیت و شرایط خاص و منحصر به فرد خود را دارد، راه‌های توسعه و بخصوص توسعه آموزش عالی آن بعنوان راهی برای توسعه شاخص منابع انسانی^۱ آن نیز باید در خود آن کشور بررسی و سیاست‌گذاری شود. از آنجایی که "بین‌المللی شدن آموزش عالی به گفته صاحب‌نظران این حوزه قطعا اجتناب ناپذیر است" (Altbach & Teichler, 2001, p. 5) این پدیده در ایران نیز رخ خواهد داد اما از آنجایی که "مدلی برای دانشگاه‌ها وجود ندارد که در هنگام بین‌المللی شدن خود را با آن وفق دهند. بلکه بهترین مدل و رویکرد آن مدلی است که با ماموریت‌ها، ارزش‌ها، روش‌ها و اجرا و نقطه‌ی آغازین آن دانشگاه همخوانی داشته باشد" (Hudzik, 2013, p. 58)، بنابراین برای کشور ما نیز بهترین مدل و رویکرد، مدل برخاسته از نظر متخصصان، خبرگان، مدیران و افراد مطلع و آشنا به این حوزه است تا با راهبردهای نیل به وضع مطلوب بین‌المللی شدن آموزش عالی ایران و زبان آموزش علم آشنا شویم.

¹ Human Development Index

بر اساس آمار سال ۲۰۱۴ در کتاب اطلاعات‌نامه جهان^۱، ایران با ۱۸,۷٪ جمعیت بین ۱۵- ۲۴ سال و سن متوسط ۲۸,۳ در ردیف کشورهای با پتانسیل کاری جوان قرار دارد. اما نرخ رشد تولید ناخالص داخلی ایران در سال ۲۰۱۴ تقریباً ۱,۵٪ بوده که رتبه ۱۶۴ جهان را دارد و تنها ۳,۷٪ از تولید ناخالص این کشور در سال ۲۰۱۲ در آموزش هزینه شده که در مقایسه با دیگر کشورها رتبه ۱۱۹ را دارد. بر اساس همین منبع نرخ بیکاری در سال ۲۰۱۴ به میزان ۱۰/۳٪ بوده که رتبه ۱۱۵ جهان را دارا می‌باشد اما نرخ بیکاری جوانان ۱۵ تا ۲۴ ساله در سال ۲۰۰۸ به میزان ۲۳٪ اعلام شده است (World Factbook, 2014). در میزگرد فرهنگ ارزیابی، که در دومین کنفرانس ملی ارزیابی کیفیت نظام های دانشگاهی برگزار شد کاهش شدید تعداد متقاضیان ورود به دانشگاه در سال ۲۰۲۵ در ایران حدود ۳۰۰ تا ۴۰۰ هزار نفر پیش‌بینی شده است (محمدزاده، ۱۳۹۴). از آنجایی‌که "آموزش هموار کننده‌ی دستیابی به قدرت اقتصادی و سیاسی است" (حداد، دمسکی، ۱۳۸۷، صفحه ۲۱). این پیش‌بینی به خودی خود نیاز می‌رسم به برنامه ریزی و سیاستگذاری دقیق در حیطه آموزش عالی را نشان می‌دهد چرا که از یک سو کشورهای جهان برای جذب دانشجویان کشورمان در رقابت هستند و از سوی دیگر تعداد دانشجویان داخلی روزبروز کاهش پیدا می‌کند و در صورت عدم آینده‌نگری از یک سو با بحران فرار مغزها بیش از پیش مواجهیم و از سوی دیگر بحران صندلی های خالی آموزش عالی کشور را در معرض تهدیدی جدی قرار خواهد داد.

"امروزه از دانشگاه‌ها و کالج‌ها خواسته می‌شود که شهروندان آینده را نه فقط برای یک شغل خاص بلکه برای یک زندگی غیرقابل پیش‌بینی سریع و فرار آماده کنند. همزمان از آن‌ها خواسته می‌شود که فارغ التحصیلانی را تربیت کنند که قادر به برقراری ارتباط فرای مرزها باشند و قدرت هدایت دنیای نفوذپذیر و شفاف و نیز حضور فعالانه در دنیا داشته باشند" (ACE, 2012, p. 18). این ارتباط فرای مرزها برای دانشمندان، پژوهشگران و متفکران از الزامات ماندگاری و بقای هر کشوری است. داوری در این زمینه تصدیق می‌کند که "شاعر و صاحب‌نظر در زبان و فرهنگ خود ممتاز و نامدار و ماندگار می‌شود، اما دانشمند برای اینکه مرحله تازه ای در تاریخ علم کشور خود پدید آورد باید گامی در پیشبرد علم جهان بردارد. دانشمند سازنده است اما شاعر و متفکر چیزی نمی‌سازند آن‌ها شرط قوام و دوام یک دوران و تاریخند. زبان دانش‌ها و دانشمندان هم بیشتر جهانی است ولی شاعران و متفکران، زبان قوم و مردم خود را مهبای به وجود آمدن نظم دیگر یا حفظ و دوام نظم موجود می‌کنند. دانشمندان سازندگانند و متفکران بنیانگذاران" (داوری اردکانی، ۱۳۹۱، صفحه ۱۷). به بیان پژوهشگری به نام سیاه بی شک هر تلاشی در جهت بین

¹ world factbook